

Nem tudom, hogy Kaczor Illés él-e még s Német Jóskával, akiből suszter lett, mi van? Makk Sanyi elesett valahol Szerbiában, azt tudom, valami szilánk vágta fel a hasát s ott maradt azonmód ; Rozs Gyurka meg meghalt tüdővészben, mikor én 18 éves voltam, tehát éppen 15 esztendeje ; voltam is a temetésén, úgy hiszem. Ma már Tressó Tóniról se tudok semmit s eltűnt Rozs Feri is, a Gyurka bátyja, aki az egész környéken legszebben tudott énekelni s húsz-esztendősi kori gyönyörű, kicsit szomorkás tenorjára mai napig meghatva emlékszem. Ezek öten voltak odahaza váraljai meg a pincsesori szegénygyerekek, nekem titkos barátaim s most, hogy így emlékszem rájuk, nem tudok attól a megdöbbenéstől szabadulni, hogy már csak egyedül én élek közülök. Miért van ez az érzésem, nem tudom ; de ha él még valahol elkeveredve idegen emberek között, legyen ez a kis írás nekik üdvözlés és feledhetetlen, örök barátság ; ha meghaltak, mint Makk Sanyi s Rozs Gyurka bizonyosan : legyen közös tisztaságunkból gyűjtött virágcsokor emlékezésnek s mint az imádság, olyan üzenet s köszönet nekik, a lelkeknek tőlem, aki még élek. Mert velük kapcsolatosak a legszebb gyermekemlékeim s hogy most itt otthoni betlehem-járásokról akarok írni valamennyit, csodálkozva veszem észre, hogy az ő betlehem-járásukra emlékszem leginkább ; verseikre, mókáikra és mozdulataikra, a hangjukra s a nagy, lengő szakállukra ; pedig, ahogy számolom, éppen 25 esztendeje, hogy hallottam őket. Hát még a Jézus tiszta mezőin is ők bandukolnak velem, akár élnek, akár holtak ők, így hát tulajdonképpen róluk szól ez az emlékezés.

Lehettem úgy nyolc-kilencéves gyerek s Rozs Gyurkáék betlehem-járására így emlékszem :

Valami torokbajban feküdtem vagy tíz napon keresztül — általában sok bajom volt gyerekkoromban a torkommal — s azontúl, hogy fölkeltem az ágyból, se volt szabad kimennem a házból még vagy nyolc napig. Hát gubbasztottam odahaza ; elejétől végig megtanultam a Kis Képes Bibliát, mert nagyon szerettem a Jézusi történeteket (máig is a Biblia a legkedvesebb és legcsodálatosabb olvasmányom) s a korán homályosuló téli délutánokon, adventidőn, bennem még az elmúlt betegség tág látásával, a napok óta tartó termékeny magányosságban, Bibliától megütött gyermekfantáziámmal : meg-elevenítettem mindent magam körül. Emlékszem, terebélyes, fehér cserépkályhánk füsttől foltos szemével Kajafás volt, a vén és ravasz papi zsidó. A fogasunkat Pilátusnak láttam, a szekrény poroszló volt s egy régies, barna fotój, mint egy síró öregasszony. Megvolt az alapja Simeonnak is s Erzsébet

is ott volt, az apácásan bekötött fejű szent, aki Mária üdvözlését adta nekünk. Így élt s volt csodálatos körülöttem a szoba s vártam repesve és kitartóan a közelgő karácsonyt. Akkor már napokon keresztül kemény fagy nyomta odakint a takargatlan világot; az éjszakákban jajgatva pattogtak az ólak és az ajtók deszkái, az ablakok üvege finoman és állandóan énekelt. A hízók zsírosan nyögtek az alom alatt s éjjel néha egy-egy tyúk ijedt fel a fagyban álmából. Verte szárnyával az ülőlécet és felzavarta társait is. A kutya néha mordult a házában és a macska a kályha tetején horkolva aludt. Mindezek csodálatosan meleg, a vemhes kozmosz titkaival terhelt s valami nagy, boldog és végtelen közelségtől áthatott hangok voltak nekem: Jézus készülődött valahol a világ peremén bennük errefelé. De még nem indulhatott el, mert meztelenek voltak a rögök és kiáltóak és sértők a megfagyott anyagok szögletei. De élt a világ és valahol már gurult a csoda errefelé.

Hát talán december 16-ika volt, mikor apám reggel kitárta az ajtót és vidám, erős hangja felcsengett a konyhában:

— Hó, gyerekek! Méteres hó esett az éjjel odakint!

Nevetett hangosan, hogy megcsendültek tőle a rézedények, mert tenorhangja volt, bélelt asztrachán sapkáját földhöz vágta kint jókedvében, mint a parasztnak s a sapka visszhangozva huppant. Ez hozta meg a telet.

Én aludtam még, mikor apám kiment, de a hangra felébredtem, ugrottam ki az ágyból, nekinyomtam a fejem a körül behavazott ablaknak s láttam, hogy az udvarunkon alig látszik ki a hóból a nyári asztal; az ólak lécei csaknem két arasz vastagok és a kukoricaágas tetejére hatalmas, nyurga fehér süvegek telepedtek. Már akkor kint apám, ledobva a kiskabtaját, feltűrt ingujjal lapátolt a hótengerben utat a kapu felé, füstölt; negyvenéves lehetett akkor, vissza-vissza nézett s olyan volt ott a hó közepén, mint a mesékből egy vidám, erős kovácslegény. A nyitvafelejtett ajtókon betört a hó szaga; ostorpattogást hallottam, egy kocsis ment el a ház előtt csöndes csörömpöléssel rontva a havat maga előtt és a fuvaros beköszönt:

— Jó reggelt kívánok!

Neki is vidám volt a hangja, mint a pattintás, apám meg behívta és megkínálta pálinkával. Jó erős szilvóriumunk volt.

— No, Ferkó, hát... Igyék egyet, az ördög bujjék magába! Hová? A fuvaros ivott és elmondta, hogy fáért megy az erdőbe s közbe tán vet is a nyulaknak töröket. Nevettek, mint valami cinkosok s ment a parasztnak. Apám anyámba is belediktált egy korty krákgotató italt, aztán fejébe csapta a sapkát s kigombolt télikabattal, méteres léptekkel útnak eredt, vissza-integette.

Én néztem mindezt s olyan boldogan, mint a mesék, kezdtem kiabálni!

A cseléd olvasztott nekem egy lavar havat s pocsáltam a jéghideg vízben, dobáltam az arcomra s pacskoltam benne, hogy átjárjon s álmodnék a hóban lakó törpékkel az éjszaka. Anyám parányi havat dugott hátul a nyakam alá

— nem fázik meg attól a gyerek! — de aztán hamar ledörzsölt frottirkendővel és segített felöltözködni. Valami csillag támadt a házunkban s már csodák közt telt a nap. Nagyanyám, aki élt még akkor, vastag ruhát vett magára, nagy gyapjúkendőbe burkolódzott, úgy ment kávéért a boltba. A cseléd megetette a disznókat és azok hangosan lefetyeltek, sokkal hangosabban, mint más napokon. A verebek borzadt tollal ott ültek a tornácon, mint valami elátkozott katonák, vagy akár valami idedobált, eleven gubacsok. Megpörkölték a kávé és tele lett családi jó szagával az egész ház. Megreggeliztünk és kitakarítottak; aztán nagyanyám valami kelt-tésztát csinált s az élesztő csodálatos ereje áthatotta még a falakat is. Az ég homályos volt, elámult felhőkkel takaródzó s a szobába úgy nézett be a hó, mint az ember.

— Gyere! — mondta. — Gyere ki! Ültem az asztalnál lábadozó gyerek, de nem voltam ott. Magas szánon repültem széleseben és csengőztem lélekkel a hószületés ünnepélynek. Óh, fehér végtelenség s boldog gyerek. Ime, már lépett a fehér szőnyegen Jézus erre felénk s lába nyomában megültek melegedni az erdei madarak, tudtam. Feketerigó egy se járt bent ezen a napon és a cinkék is nagyon megfogyatkoztak; Jézust nézni voltak valamennyien. Csak a közömbös és csodára képtelen suszterlelkű verebek nem értettek az egészből semmit s aludtak mérgesen, hogy a hó betakarta a mindenféle piszkot, amelyből falatozni szoktak. Nekik ez volt minden, ami érdekelte volna őket.

A cselédiunktól hallottam, hogy a gyilkos Peszkó tegnap jött meg a fegyházból s a faluvégen vett ki magános lakást. Holnap beszegődik fát irtani az urasághoz. Reggel misén volt s mise után a pap kezét fogott vele a templom előtt s azt kérdezte, hogy van. Azt mondta a leány, Peszkó sírvafakadt s kérte a papot, legyen segítségére, hogy az irtást megkaphassa, mert ő megszzenvedett mindenért a hét esztendővel. — A pap azt mondta: Isten kezében vagyunk s az ember esendő. Maga is meghatódott és megígérte Peszkónak, hogy segít. Akkor lekezelték vele az emberek.

Ez meghatott és éreztem: ezt mind a hó tette, amely már érzi Jézus lépteit.

Tizenegykor tele lettek hanggal az utcák: jöttek az iskolából a gyerekek, röptültek a hógolyók s megdobbantak tőle a kerítések. Minden kutya megbolondult a hangoktól, futkároztak az udvarokon, ugatni kezdtek, utána szaladtak a gyerekeknek, megkergették őket, de nem bántottak egyet sem.

Rozs Gyurka jött, láttam; egyosztályos volt velem; szemén drótból csinált okularé volt, kezében vékonyra vágott színes papírok. A könyvkötőtől hozta, tudtam mire kell: hogy megkezdik a betlehem-járásokat s oda kell a betlehemhez még dísznek.

Később láttam, hogy Kaczor Illés szaladt el a ház előtt, az urasági kocsisokhoz ment, mert később egy kifordított kocsisbundát hozott Tresó Tónival együtt. Makk Sanyiék előtt Német Jóska állt és valamit bekiabált

a házba. Makk Sanyi kijött s együtt elindultak valahová. Már itt volt a karácsony és a gyerekek izgatott csoportokba verődtek.

Én bent álltam az ablaknál, tele volt a szívem mindezzel s gondoltam, nekem is csinálni kellene valamit, hát rendberaktam a könyveimet, glédába állítottam a székeket s kifényesítettem törülközővel az orvosságosüveg mellett az ezüst kiskanalat.

Délben megebédeltünk : Bableves volt valami belefőtt hússal, meg túróstészta.

Ebéd után nem sokkal, apám megint elment, nagyanyám okulárén keresztül kezdett sillabizálni, anyám egy darabig olvasott, aztán apám titokban készülő új ingeire kezdte felvarrni a gombokat.

Besötétedett s a leány megetette a disznókat, bezárta a tyúkólat és szalmát hozott, hogy a konyhában begyujtson estére. Aztán nagyanyám felküldte a padlásra, hogy hozzon le egy zacskó diót, meg a kamrából, a polyva közül almát, valami hetet.

Apám jött meg s hozott valakit, akivel lámpa mellett nézték meg a hízókat, mert a három közül az egyiket apám el akarta adni. A lámpafénytől megzavart és fölkergetett disznók ijedten rőfögtek.

Aztán csönd lett, kiültünk a konyhába, mert minden este a konyhában szoktunk gyülekezni ; a cselédleány csendesen morzsolt, mi meg csak ott voltunk s ki-ki csinálta ezt, azt. Anyám föltette a vacsorát. Magam remegve vártam s nem találtam sehol sem a helyemet. Mert hogy Illés vitte a subákat, tudtam, ma megindulnak s hozzánk jönnek elsőnek, az bizonyos.

Igy vártam.

Hat óra felé felordított a kutyánk, neki az utcaajtónak, de mindjárt megcsendesedett ; hangok sustorogtak, lánc halkán csörrent.

— No, itt vannak ! — kapkodtam a levegő után. — Itt vannak a betlehemesek !

Azzal már kezdtek is iszonyúan zörögni a konyhaajtó előtt láncos botjaikkal s változtatott hangon Makk Sanyi bekiáltott :

— Szabad-e bemenni, meghallgatják-e a betlehemeseket?

— Meg, meg ! — szólt apám. — Jöhettek !

No, be is bukott az első, Makk Sanyi volt, de azért kicsit féltem, mert nem voltam egész biztos benne. Mert nagy suba volt rajta, nagy süveg, láncos bot a kezében ; szakálla a mellét verte s nagy kócbajusza mint a kútkötél. Tette, mintha botlott volna a küszöbön, nagyot lendült s a konyha kövén zörgött a bottal. Azzal megkezdte. De szép volt mindez, édes Istenem, de szép ! Hol találom ezt a szépséget életemben mégegyszer én?

— Dicsértessék a Jézus Krisztus, szalonnás jó estét kívánok ! Én vagyok amaz ezeresztendős vén számadó pásztor, gyöttem messze a világnak a másik sarkából nagy havakon átal, kakastaréj volt a sarkantyúm, de elkoptattam ; hajdinakéve a köntösöm, cserfakéreg a bocskorom. Tereltem

én valami ezer birkát, hogy épségben meghoznám, de egy hijján mind elveszett vadak által a nagy erdőségeken. De ez az egy itt van a keblemben e. Kergetett is érte három igen óriás farkas, megszabdalták jól ködmönöm, de a birkát jól elrejtettem az ingem ráncába ; magam meg elengedtek, mert vén ember húsát nem élvezik. Dícsértessék a Jézus Krisztus. Tudva vagyok a bibliából, hogy Águsztus császár megakarván számlálni népét, kit-kit oda-küldött, ahová valósi. Én hát ide gyűttem. Az utamba megfáradtam, sok jár-tomban megehültem, futásomban megszomjúhoztam, ha akasztanáknak le egy oldal szalonnát s tetéznék vagy három akó borral, nagyon megszolgálánám. Szabad lepihenni ?

— Tessék !

Azzal elvetette magát s kezdett hortyogni erősen, mint aki alszik s nyomban újra zörgettek s jött a másik, Kaczor Illés, ugyancsak subában, csak szakálla s bajusza volt kisebb, láncos botja meg csörgött. Bebukott s mondta :

— Dícsértessék a Jézus Krisztus, kóbászós jó estét kívánok. Én vagyok ama régesrégi vén öreg pásztor, legalább ezer mértföldet gyöttem, míg maguk-hoz értem ; léptem milliomot vagy annál is többet, de itt vagyok végre. Hajtottam én valami ezer bárányt, de mind ott veszték farkasok fogátul, egy hijján, aki itt van a keblemben e s rejtezik a gatyám korcába, mint bolha az asszonyok üngibe. Magam is megkergettek a vadállatok, csak éppen hogy itt megmenekültem. Elöttem valami egy nappal elindult az én számadóm ezerfőnyi nyájjal, ötöt keresem, nem látták-e? Kóc a szakállá, a füle a derek-áig ér, foga meg egy se.

— Itt fekszik e, alszik.

Akkor meglátta s neki fordult búsan.

— Hej, kend ugyan jól törődik pásztorral-nyájjal. Míg mink kint a farkasokkal hadakozunk, kend itt húzza a csöndest s bízom a nyáját, mely oda vész, aszondom. De utat én is megtettem, Águszt parancsára szaladtam, megfáradtam, meghültem, megszomjultam, ha a házigazda akasztana le a kéményből vagy tizenhét méter kóbászt s adna mellé két akó bort csobolyóba, azt is megenném, meginnám. Hát én is lepihenhetek-e?

— Terülj csak melléje.

De már huppan is be a kis bojtár, Rozs Gyurka nagy robajjal :

— Dícsértessék a Jézus Krisztus, töpörtyűs jó estét. Én vagyok ama kicsiny kisbojtár a betlehemi mezőkről, ki báránkák lépteit vigyázza. Egy hete még együtt őriztem a számadóval s az öreg juhással, még, hogy pénteken koppintott fejbe a számadó a bottal, a púp is megvan a fejemen, így gyöttem át hegyen-völgyön, farkasok útján, medvék csapásán, a kakasok megcsipkedtek, juhászskutyák leszaggattak, a számadóm meg a juhászom meg, látom, alszanak itt csöndben. Ha tán megszánák a kis juhászbojtárt s annának egy kondér töpörtyűt másfél akó borral, sohase bánák meg, mert ritka emberek vagyunk. De elsőb meg is alunnám. Tehetem-e?

— Tedd meg.

Feküdtek, aludtak, mérföldekről megtért jámborok. De kint a nagy téli csöndben megszólalt a csengő, belépett két angyal hófehér ruhában, arany koronával a fejükön. Rozs Feri, mert egyik ő volt, kivilágított betlehemet hozott Máriával, Józseffel s jászolban az áldott Krisztsusal benne ; Tresó Tóni kezében gyönyörű fenyőág s Rozs Feri letette a betlehemet az asztalra s csengve kiáltotta :

— Dicsértessék a Jézus Krisztus !

Háznépe s pásztorok, nagy örömet hirdetek nektek, mert megszületett a földre e világnak megváltója, Jézus. Mink az ő követői vagyunk, menjetez imádjátok. Ez lesz a jel : egy istállóban taláztok egy aprócska kisedet jászolba takarva, pólyába fektetve, két szeme csillag, orcája napocska, a keze szép virág !

S énekeltek :

Mennyből az angyal
Lejött hozzátok
Pásztorok

Megtelt hangjukkal a konyha, apám szeme, láttam, könnyes volt, anyám gyermekin mosolygott s az ének, hogy elmúlt, fölbredtek a pásztorok.

— De nagyot aludtam — mondta az öreg —, de igen nagyot aludtam s olyan szépet álmodtam.

— Mit álmodott?

— Halljátok-e, álomban éppen kis szalonnát falatoztam, mikor odagyön hozzám a legnagyobb birkám s aszongya nékem : «Én vagyok a legnagyobb birkád itten, vegyél föl s vigyél el engem a Kisjézuskának, hogy megmelegítsem, mert, hogy igen fázik». — Mi az a nagy fényesség?

Az öreg juhász :

— Csuda ez, de én meg azt álmodtam, hogy éppen kóbászt falatoztam, mikor odagyön hozzám a legfehérebbik bárány s aszongya nékem : «Hallod-e te öreg juhász, én vagyok a legfehérebb bárányod itten, vegyél föl s vigyél el engem a Kisjézuskának, mert, hogy igen fázik s rá akarok lehölni». Mi ez a nagy fényesség?

A bojtár :

— Én meg éppen fájlaltam álomban a gazduram púpját a fejemen itten, mikor csak megjelent két fényes angyal s aszonta nékem, menjetez Betlehembe, mert ott van a Kisjézus temérdek fényességben.

— Ne mondd, te !

— Ne mondd, te !

Most meglátták az angyalokat s vették el magukat a nagy félelemben.

— Két angyal jöve hozzánk, mit jelentsen?

— Ne féljetez pásztorok — mondták az angyalok —, mert a Kisjézus követi vagyunk, menjetez s vigyetez neki ajándékokat !

Már csupa fény volt a konyha, minden, de minden csupa lélek, mikor a pásztorok a betlehemhez járulának s leborultak előtte.

— Óh, édes Kisjézus — mondta a számadó —, bizony semmim sincsen, egész nyájamból ezt az egy birkát mentettem meg, de ezt néked odaadom szegénységemből szívesen, hogy melengessen.

Most a vén pásztor következett.

— Óh, édes Kisjézus — mondta —, édes Megváltóm, nekem sincsen többem egyetlenegy megmentett bárányomnál, de ezt neked adom szegénységemből szívesen, hogy rádlehöljön.

S a kisbojtár sírva :

— Óh, édes Kisjézuskám, semmim nincsen nékem. Az angyali szóra elindulván, hogy gyöttem, fogtam én gilicét az erdőben tenéked, de mert nagyon jajgatott kellemben a szegény pára, szántam én s elengedtem. Most hát adni nem tudok én semmit, csak a tarisznyámban van tegnapról egy falat száraz kenyerelem. Azt Neked adnám, ha nem vetsz meg érte. De kisbojtár vagyok s jobbam nincsen.

S betették az ajándékokat, a birkát, a bárányt, a falat kenyeret a betlehembe. S énekelték, már együtt az angyalokkal :

Csorda pásztorok midőn Betlehembe
Csordát őriznek éjjel a mezőbe,
Im Űr angyali jövének eléjük
S nagy félelemmel telik meg az ő szívkük.

Ezt már mi is mind énekeltük. Először a cselédleányunk kezdte, aztán nagyanyám vette át, apám, anyám a drága althangjával, én : tízen voltunk ott, akik buzgón énekeltünk. A konyha eltelt jószaggal, mintha fenyőerdő illata töltötte volna be s az ablakon csurrant le a cseppé vált pára. A gyerekek diót kaptak, almát, apám még pénzt is adott nekik s elmentek. De olyan különös, csodákkal telt levegő maradt utánuk. Mindannyian nagy, havas pusztát láttunk, a puszta felett csillagos ég s egy nagy, szikrázó csillag rohan az égen kelet felé, hogy megmutassa az Istent azoknak, akik szenvednek. Anyám megtette a tüzet, vacsoráztunk, aztán ott maradtunk az asztalnál s míg a cseléd szövsmötölt mögöttünk kocogva az edényekkel, nagyanyám kemény, tiszta hangon Zakariás könyvéből olvasott fel. Így olvasható mintegy kilenc óráig, mikor a kutyanék fölugatott kint a tornácon, visítva iramodott el és vad dühvel vetette magát a ház hátamögött a kertajtónak. A cseléd elsápadt s kiesett kezéből a tányér.

— Valaki járhat a kertben — figyelt fel apám a kutya dühös csaholására. — A bitang ! Várjatok csak, majd utánanézek én.

Vette a botját és kiment, de mikor kinyitotta az ajtót, hallottuk, hogy a kutyanék már nem ugat, hanem vinnyog és nyuszít valami olyan különös hangon, amelyet még sohase hallottunk tőle, de ami hasonlított ahhoz a

hanghoz, mint amikor a kutya a gazdájával találkozik. Apám odament hozzá s látta a lámpa mellett, hogy a kutya ott hasal a kertajtó előtt, farkával söpri a havat, feje mélyen és meghunyászkodóan előrenyújtva, a szemével elnéz, mintha látott volna valakit elmenni a kertajtó mögött, akit ismer és nagyon szeret. Egész testében boldog öröm reszketett s nyuszított, mintha valaki megsímogatta volna a kerítésen túlról. Apám belépett a kertbe, hogy megkeresi az emberi lábnyomokat, mert csak ember lehetett, de a hó síma volt és érintetlen, csak saját lábnyomai látszottak benne. Talán tíz percig is keresett, mire visszajött s a kutya kullogott utána.

— Semmi — mondta. — Semmi nincsen. Nem járhatott itt senki se, mert nincsenek lábnyomok. Ha valaki most kimegy, a hóban okvetlenül kell nyomának lennie. Ha csak nem repül. Csak nem értem, hogy ez a kutya annyira jelzett s kint meg olyan volt, mintha ismerőst látott volna.

Ült és nyugtalan volt a tekintete, mi meg féltünk a roppant csöndben, amely odakint támadt s bent is elnémította a szömlöléseket.

Igy hallgattunk vagy öt percet, mikor nagyanyám, aki a kis számolyon ült s ölében pihent a kutya feje, azt mondta :

— Töltsétek meg a szenteltvíztartókat. Ez a kutya Jézust láthatta odakint, attól szédült meg. Nézzétek meg a szemét. Karácsony jön, igen. Jézus járhatott a kertek alatt, azért nem találjátok a lábnyomot.

Én felzokogtam s nagyanyám bütykös, vén, paraszti hüvelykével keresztet rajzolt a kutya gyönyörű fejére.